

ΕΠΙΘΥΜΙΑ / ΕΚΠΛΗΡΩΣΗ

Κάθομαι ήσυχα,
δεν κάνω τίποτα- η άνοιξη έρχεται
και το γρασίδι μεγαλώνει

Ένας ζητιάνος καθόταν στην ίδια γωνιά του ίδιου δρόμου για περισσότερα από τριάντα χρόνια. Κάποια μέρα πέρασε από κει ένας ξένος. «Έχεις κανένα φραγκάκι να μου δώσεις;» μουρμούρισε ο ζητιάνος απλώνοντας μηχανικά το παλιό, φθαρμένο του καπέλο. «Δεν έχω τίποτα να σου δώσω», είπε ο ξένος, «αλλά πες μου, τι είν' αυτό που κάθεσαι πάνω του; «Τίποτα», αποκρίθηκε ο ζητιάνος. «Ένα παλιό κουτί. Όσα χρόνια θυμάμαι τον εαυτό μου, κάθομαι πάνω του». «Κοίταξες ποτέ μέσα στο κουτί;» ρώτησε ο ξένος. «Όχι», είπε ο ζητιάνος. «Τι νόημα θα είχε; Δεν έχει τίποτα μέσα». «Για ρίξε μια ματιά», επέμεινε ο ξένος. Ο ζητιάνος κατάφερε με δυσκολία να ανοίξει το καπάκι. Μην πιστεύοντας στα μάτια του, κατάπληκτος κι ενθουσιασμένος, είδε ότι το κουτί ήταν γεμάτο χρυσάφι.

Μήπως ο αληθινός πλούτος βρίσκεται ήδη εδώ και οι επιθυμίες το μόνο που κάνουν είναι να μας απομακρύνουν από την πραγματικότητα και να μας αποπλανούν;

Η επιθυμία συνδέεται με την έλλειψη, τη στέρηση, την απουσία και συχνά τη νιώθουμε σαν ανάγκη για κάτι και σαν λαχτάρα για γέμισμα και εκπλήρωση. Γιατί όμως υπάρχει η αίσθηση έλλειψης ή στέρησης; Γιατί άραγε ο ανθρώπινος νους ή τα ανθρώπινα πλάσματα κυνηγάνε πάντα κάτι; Γιατί υπάρχει αυτή η έντονη επιθυμία για κάτι που θα σε γεμίσει ή θα σε καλύψει; Πώς γίνεται και στους περισσότερους από μας υπάρχει μια αίσθηση κενού, μοναξιάς, μια αίσθηση άδειου; Πώς προκύπτει αυτό το κενό, το άδειο και η συνακόλουθη επιθυμία;

Δεν ξέρω αν μπορούμε να δώσουμε απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, αλλά μπορούμε να δούμε ότι η κίνηση της επιθυμίας είναι, εξ ορισμού, μια κίνηση αποστροφής από την παρούσα πραγματικότητα αφού στρεφόμαστε σε κάτι άλλο, κάπου αλλού. Αυτή η διαδικασία όμως με βγάζει έξω, με καθιστά ήδη εκτός της πραγματικότητας μου. Πρόκειται για κυνηγητό ή ελπίδα απόκτησης κάποιου άλλου πράγματος που θα μπορούσε να υπάρχει κάπου αλλού, κάποια άλλη χρονική στιγμή. Έτσι τελικά, αποφεύγουμε πάντα αυτό που «είναι» ήδη εδώ.

Όμως γιατί το αποφεύγουμε; Σε αυτή την ερώτηση, η απάντηση φαίνεται αυτονόητη: Το αποφεύγουμε γιατί είναι ελλιπές. Υπάρχει ένα έλλειμμα σε αυτό που τώρα ζω, και τι πιο φυσιολογικό από το να θέλω να γεμίσω

το έλλειμμα με κάτι άλλο, κάτι που να το επιθυμώ; Αλλά, τι σημαίνει να είναι κάτι «ελλιπές»; Ως προς τι είναι «ελλιπές»; Και ακόμα, τι είναι αυτό που έρχεται να πάρει τη θέση της έλλειψης, αυτό που το νιώθουμε ως το επιθυμητό;

Ίσως τα παραπάνω ερωτήματα θα μπορούσαμε να τα δούμε πιο καθαρά στο φως ενός στιγμιότυπου από κάποιο περιστατικό.

Σήμερα ο άντρας μου μού έκανε ένα δώρο που το επιθυμούσα εδώ και πολύ καιρό. Αυτήν την τσάντα. Είναι πολύ ακριβή. Την φανταζόμουν και πίστευα ότι θα χαιρόμουν πολύ αν την αποχτούσα. Σήμερα όμως δε συνέβη κάτι τέτοιο...συνεχίζω να νιώθω το ίδιο κενό...

Αυτή η γυναίκα επιθυμούσε μια τσάντα. Την φανταζόταν! Την αποκτά αλλά δεν χαιρείται. Γιατί; Τι συμβαίνει εδώ; Μήπως στη πραγματικότητα της υπάρχει ένα κενό που δεν μπορεί να γεμίσει από μια τσάντα; Μήπως υπάρχει ένα κενό που δεν μπορεί να γεμίσει από καμιά φαντασίωση και καμιά επιθυμία;

Κάτι αντίστοιχο δε συμβαίνει με πολλές από τις επιθυμίες των παιδιών; Το παιδί, συχνά, δε δέχεται την πραγματικότητα όπως είναι, αλλ' όπως αυτό τη θέλει να είναι. Ζει μέσα στις φαντασιώσεις του και το δικό του όραμα πραγματικότητας. Η επιθυμία του έχει να κάνει με την επαλήθευση της φαντασίωσής του. Αν δεν εκπληρωθεί η επιθυμία του και δεν επαληθευθεί η φαντασίωσή του, υποφέρει. Οργίζεται, κι η λειτουργία της οργής του είναι να εξαναγκάσει τον κόσμο (μέσω του πατέρα και της μητέρας) ν' ανταποκριθεί στην επιθυμία του. Είναι σαν να μάχεται με νύχια και με δόντια (και με κραυγές) να νικήσει το έλλειμμα και τη ματαιωτική πλευρά της πραγματικότητάς του.

Για τον Φρόντ (σύμφωνα με το λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης των Laplanche- Pontalis), η επιθυμία είναι αδιάσπαστα συνδεδεμένη με τα «μνημονικά ίχνη» που γεννιούνται όταν μια κατάσταση εσωτερικής έντασης (π.χ. μια ανάγκη) ικανοποιείται. Η επιθυμία συνδέεται με την αναπαραγωγή των αντιλήψεων που έχουν γίνει σήματα αυτής της ικανοποίησης, δηλαδή την φαντασίωση. Το συνακόλουθο της επιθυμίας είναι η φαντασίωση και, για την φροϋδική ψυχανάλυση, όπως και για τον Lacan, κατέχει κεντρική θέση.

Υπάρχει ένας κοινός τόπος ανάμεσα στη φροϋδική θεωρία και την υπαρξιακή φαινομενολογία: Και οι δυο δέχονται ότι είναι στη φύση της πραγματικότητας να μας παρουσιάζεται ως ελλιπής. Η απουσία και το έλλειμμα είναι αναπόσπαστες πλευρές της ύπαρξης, και ακριβώς εδώ γεννιέται η φαντασίωση και η επιθυμία. Για τον Φρόντ όμως, όλο το θέμα τελειώνει εδώ. Η επιθυμία ανάγεται σε κινητήριο δύναμη και θεμέλιο του ψυχισμού. Δεν μπορούμε να πάρουμε απόσταση από αυτήν.

Αντίθετα, η Υπαρξιακή φαινομενολογία αναρωτιέται: Μήπως, τελικά, η επιθυμία είναι μια κίνηση φυγής από την πραγματικότητά μου, μια κίνηση φυγής από τους φόβους μου, τις ανησυχίες μου, τη μοναξιά

μου, το κενό της πραγματικότητάς μου; Μήπως η επιθυμία μιας φαντασίωσης που αποσκοπεί να γεμίσει ένα κενό κι ένα έλλειμμα, είναι μια πλάνη;

Μα τότε, θα μπορούσε να ρωτήσει κανείς, τι μπορεί να γίνει; Αν εγκαταλείψουμε την κινητικότητα που μας δίνει η επιθυμία, τότε, δεν καταδικάζουμε τον εαυτό μας σε μια ακινησία; Μια μοιρολατρική ακινησία;

Θα ήταν ίσως έτσι, αν η κίνηση ή η ακινησία είχαν να κάνουν αποκλειστικά με μας. Αν ήταν δηλαδή κάτι σαν επιλογή μας και πολύ περισσότερο αποτέλεσμα της επιθυμίας μας. Συμβαίνει όμως, να βρισκόμαστε εξ αρχής ριγμένοι σε μια ροή και ένα γίγνεσθαι. Αυτό είναι θεμελιώδες για την Υπαρξιακή Φαινομενολογία. Το ότι βρισκόμαστε ριγμένοι σε μια κίνηση και μια ροή που έρχεται και μας βρίσκει, είναι ίσως αυτό που δημιουργεί το έλλειμμα. Δεν υφίσταται μια στατική και κλειστή ολότητα την οποία θα μπορούσαμε κάποτε, κάπως, να κατακτήσουμε με όχημα τις επιθυμίες μας. Είμαστε ρευστοί και ανοικτοί, και ο κόσμος που κατοικούμε, η πραγματικότητά μας, αλλά και εμείς!

Σε αυτή τη περίπτωση, ποιος είναι ο δρόμος που μας ανοίγεται; Ίσως ο δρόμος ενός αληθινού κοιτάγματος «αυτού που υπάρχει» ώστε να προκύψει μια αληθινή συνομιλία μαζί του εδώ και τώρα. Μέσα από τη συνομιλία με αυτό που έρχεται και με βρίσκει, ίσως κατ' αρχήν ως έλλειμμα και απουσία, θα γεννηθεί το αληθινά νέο. Κάτι που δεν θα είναι μια απλή αναπαραγωγή της φαντασίωσής μου...

Μήπως η επιθυμία που έχει να κάνει με τη φαντασίωση ενώ φαίνεται ότι προσδίδει κινητικότητα στη ζωή μας εν τέλει αντιμάχονται την κίνηση και τη ροή; Μήπως ασχολείται με το να διατηρεί ζωντανό το παρελθόν (επειδή χωρίς αυτό- ποιος είσαι;), καθώς επίσης προβάλλει συνεχώς τον εαυτό στο μέλλον για να διασφαλίσει τη συνέχεια μιας ταυτότητας και για να επιδιώξει να βρει εκεί κάποιο είδος ανακούφισης ή ικανοποίησης;

Λέει: «Κάποια μέρα, όταν συμβεί αυτό, εκείνο ή το άλλο, θα είμαι καλά, ευτυχισμένος, ήρεμος. Μήπως όμως η παρούσα στιγμή κρατά το κλειδί της απελευθέρωσης;

Τα γαλάζια βουνά είναι από μόνα τους γαλάζια βουνά

Τα λευκά σύννεφα είναι από μόνα τους λευκά σύννεφα.

Στην ομαλή εξέλιξη του παιδιού, αυτή η στάση αλλάζει σιγά -σιγά σε μια πιο ώριμη, όπου το παιδί συμφιλιώνεται όλο και περισσότερο με την πραγματικότητα και την αναγκαιότητά της. Το άτομο όμως που δεν έχει εγκαταλείψει τη ναρκισσιστική στάση ως προς τη πραγματικότητα, δεν

καταφέρνει να φτάσει σ' αυτό το σημείο. Επιμένει πως η πραγματικότητα πρέπει να συμβιβάζεται με τις ιδέες του, κι όταν διαπιστώνει πως δεν είναι έτσι, αντιδρά ή με την ορμή να εξαναγκάσει την πραγματικότητα ν' ανταποκριθεί στις επιθυμίες του (δηλαδή να κάνει το αδύνατο) ή με το συναίσθημα της αδυναμίας και της υποταγής, αφού δεν μπορεί να πραγματοποιήσει το αδύνατο. Αλλά ακόμα κι αυτή η αρνητική στάση, η οποία τη ματαίωση την καθιστά μοίρα, δε συνιστά απελευθέρωση απ' την επιθυμία παρά προσκόλληση και έκπτωση στην επιθυμία.

«Αυτός που αλυσοδένει τη χαρά γύρω του
καταστρέφει τα φτερά της ζωής».
(Γουίλιαμ Μπλέικ)

-Δεν αντέχω τη ματαίωση. Το χειρότερο που μπορεί να μου συμβεί είναι να μου ακυρώσουν ή να αναβάλλουν κάτι προγραμματισμένο. Τότε αποδιοργανώνομαι. Εξοργίζομαι

-Τι σημαίνει για εσάς αυτή η ματαίωση;

-Είναι σαν να γκρεμίζεται αυτό που περιμένω, σαν να μην υπολογίζουν οι άλλοι τις δικές μου επιθυμίες, σαν να με ακυρώνουν.

-Και με σας τι συμβαίνει; Δεν αναβάλλεται και δεν ακυρώνετε ποτέ κάτι;

-Μα, και βέβαια. Εγώ μπορώ να το κάνω. Μπορώ να κάνω ό,τι θέλω.

-Όπως;

-Όταν το πρωί δεν έχω διάθεση, παίρνω τηλέφωνο στη δουλειά, προφασίζομαι κάτι και μένω στο σπίτι.

-Και πώς νιώθετε τότε;

-Όχι καλά. Δεν είναι κάτι που μου αρέσει αλλά είναι για μένα ο εύκολος δρόμος.

Σε μια άλλη συνεδρία.

-Το ότι δεν μπορώ να ελέγξω τα πράγματα, να τα εξηγήσω λογικά, να βρω μια εξήγηση, αυτό με αποσυντονίζει.

-Έχετε νιώσει κάτι παρόμοιο παλιότερα, σε άλλες φάσεις της ζωής σας;

-Όχι. Δε θυμάμαι τίποτα τέτοιο. Για όλα υπήρχε μια λογική εξήγηση. Όταν ήμουν παιδί είχα ό,τι επιθυμούσα. Θυμάμαι έντονα μια μέρα. Τότε που το κοριτσάκι της απέναντι πολυκατοικίας μου έδειχνε την καινούρια της κούκλα, το δώρο των γενεθλίων της. Αρχισα να κλαίω κι απαίτησα μία ολόγεια. Η επιθυμία μου εκπληρώθηκε την ίδια στιγμή. Τα κατάφερα με μεγάλη ευκολία.

-Το ίδιο συμβαίνει και σήμερα;

-Ακριβώς. Ακόμα και σήμερα η μητέρα μου φροντίζει να μου παρέχει οτιδήποτε επιθυμώ. Όταν δεν έχω χρήματα για να αποκτήσω κάτι που επιθυμώ, σπεύδει εκείνη με μεγάλη προθυμία και μου τα παρέχει.

Είναι σ' όλους μας γνωστό το κυνήγι των επιθυμιών. Πιστεύουμε ότι με το να εκπληρωθεί μια επιθυμία μας θα νιώσουμε καλύτερα, θα γίνουμε ευτυχισμένοι. Και ίσως συμβαίνει να νιώσουμε μια πρόσκαιρη ανακούφιση, ένα προσωρινό γέμισμα του άδειου που μας διακατέχει. Τι γίνεται όμως στη συνέχεια; Όλο και κάποια καινούρια επιθυμία θα ξεπηδήσει και θα γίνει το κυρίαρχο στη ζωή μας κι όλο μας το δυναμικό θα περιστρέφεται γύρω απ' την ικανοποίησή της. Κι είναι ένα κυνήγι δίχως τελειωμό. Η μία επιθυμία, έπειτα η άλλη, η άλλη... Κι εγώ, το ισχυρό υποκείμενο, που μπορώ ανά πάσα στιγμή να επιθυμώ οτιδήποτε και να το θέτω υπό την κατοχή μου, που επιστρατεύω όλο το σύμπαν στην εκπλήρωση των επιθυμιών μου, που φτάνω στο σημείο να ταυτίζω την ύπαρξή μου με το ποθητό, μεταλλάσσομαι σε δυνάστη της ύπαρξής μου, σε έρμαιο των επιθυμιών μου. Απομακρύνομαι απ' τον εαυτό μου, αφού υποτάσσομαι στο επιθυμητό, κάτι που μου στερεί την επαφή μου με το μήλημα των πραγμάτων. Επιλέγω τη στασιμότητα εφόσον η επιθυμία είναι κάτι που έρχεται απ' το παρελθόν και διεκδικεί πρωταγωνιστικό ρόλο στο παρόν αφού κατακλύζει την ύπαρξή μου. Ο άνθρωπος, με τις επιθυμίες του, είναι έτσι η απόλυτη αρχή των όντων, καθώς οι επιθυμίες του, η εκπλήρωση και η ματαίωσή τους, αποφασίζουν το εάν είναι ή δεν είναι τα πράγματα!

Ας ακούσουμε σ' αυτό το σημείο ένα στιγμιότυπο.

-Είμαι πολύ χάλια. Δεν μπορώ να το αντέξω όλο αυτό. Νομίζω ότι δεν αξίζει αυτή η σχέση ώστε να ταλαιπωρούμαι τόσο.

-Τι είναι αυτό που κυρίως σε βασανίζει;

-Κάπως αλλιώς περίμενα τη σχέση. Περισσότερο ενδιαφέρον, συχνή τηλεφωνική επικοινωνία, πολλά μηνύματα...

-Κι εκείνος;

- Δε λέω, ενδιαφέρεται... με τους δικούς του όρους όμως. Προσπαθεί να ικανοποιήσει τις επιθυμίες μου αλλά όχι με τον τρόπο που θα μου άρεσε. Για να σας πω την αλήθεια με ανακουφίζει η ιδέα του χωρισμού.

-Εννοείς χωρισμό από τον Γ. έτσι όπως τον έχεις στο μυαλό σου ή από τον πραγματικό Γ.

-Μάλλον δεν τον έχω γνωρίσει ακόμα!

Λίγες μέρες μετά...

-Είμαι πολύ καλά όλο αυτό το διάστημα. Καλά στη σχέση αλλά και μέσα μου... νιώθω ησυχία και ηρεμία.

-Τι είναι αυτό που άλλαξε;

-Είναι σαν να παραιτήθηκα από τις επιθυμίες μου σχετικά με τον Γ. Αφέθηκα να τον γνωρίσω. Ομολογώ πως αυτό που εισέπραξα δεν το περίμενα.

-Τι εννοείς;

-Μέχρι τώρα επιθυμούσα συγκεκριμένες κινήσεις από τον Γ. Απαιτούσα από εκείνον την άμεση ικανοποίηση των δικών μου θέλω. Προσπαθούσε μα, δεν τα κατάφερνε. Τώρα που δε ζητάω τίποτα έρχονται όλα από μόνα τους. Νιώθουμε κι οι δυο μεγάλη ευρυχωρία και μοιραζόμαστε κάτι πολύ όμορφο. Εκείνος με παίρνει πολύ συχνά τηλέφωνο και μου μιλάει με μεγάλη τρυφερότητα. Είναι εκπληκτικός άνθρωπος!

Αυτό το «από μόνο του» είναι ο φυσιολογικός τρόπος δράσης. Δεν έχει καθόλου να κάνει με παθητικότητα κι ακινησία. Είναι όπως όταν τα μάτια «βλέπουν από μόνα τους», τα αυτιά «ακούν από μόνα τους» και το στόμα «ανοίγει από μόνο του», χωρίς να χρειάζεται να το βιάσουν τα δάχτυλα.

Μπαίνει στο δάσος και δεν κουνά ούτε ένα χορτάρι.

Μπαίνει στο νερό και δεν προκαλεί ούτε ένα κύμα.

Πολλές φορές είναι ο φόβος που μας κατακυριεύει ότι τα πράγματα θα ξεφύγουν απ' τον έλεγχό μας. Υπάρχει ο φόβος της απώλειας, ο φόβος της αποτυχίας, ο φόβος να μην πληγωθούμε κ.ο.κ. Ίσως όμως κάθε φόβος είναι ο φόβος του θανάτου του εγώ, ο φόβος της εκμηδένισης. Κι είναι ο φόβος που μας κάνει να προσκολλούμαστε στο γνωστό, στο σταθερό. Είναι σαν να πηγαίνουμε στο δάσος, να καθαρίζουμε ένα μικρό μέρος, να το φράζουμε, να φτιάχνουμε μια μικρή καλύβα, ένα μικρό κήπο, μια πρασιά και να 'μαστε εντάξει. Πέρα από το φράκτη μας είναι το δάσος, η άγρια φύση, το ανοίκειο. Οι καλόγεροι σ' όλο τον κόσμο έχουν απαρνηθεί την επιθυμία, έχουν αντισταθεί στην επιθυμία, έχουν ταυτίσει την επιθυμία με τους θεούς τους. Αλλά είναι πάντα επιθυμία. Μπορεί να υπάρξει απελευθέρωση απ' το φόβο αν καταρχάς δεν αποκτηθεί ενόραση σ' όλο της το βάθος;

Δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι «οι επιθυμίες μου» είναι επιθυμίες δικές μου. Πολύ συχνά έρχεται στο φως, μέσω της ψυχοθεραπείας, ότι πρόκειται για υιοθέτηση και προσπάθεια εκπλήρωσης επιθυμιών άλλων προσώπων (επί το πλείστον συγγενικών). Έτσι εγώ, βρίσκομαι να υπηρετώ πόθους άλλων, χωρίς να είμαι καν ενήμερος γι' αυτό. Αποκτώντας επίγνωση βλέπουμε και καθαρότερα. Κάπως έτσι:

-Ξέρετε έχω και κάποια κριτήρια όσον αφορά την επιλογή συντρόφου(και τα απαριθμεί).

-Υπάρχουν και για κάποιον άλλο τα ίδια κριτήρια;

-(Σιωπά για λίγο) Για τη μητέρα μου. Τώρα που το σκέφτομαι καλύτερα είναι τα δικά της κριτήρια.

Και θα μπορούσε κάποιος να ρωτήσει: «Γίνεται να μην υπάρχουν επιθυμίες;» Το θέμα μας όμως δε βρίσκεται εδώ. Εξαρτάται από το πώς θα ορίσω την επιθυμία. Αν ξεφύγουμε από το ασφυκτικό της επιταγής τους, αν αποκτήσουμε μια άνεση ως προς την εκπλήρωσή τους, εάν η ύπαρξή μου αποδεσμευτεί από την καθήλωση στην επιθυμία, αν είμαι ανοιχτός να δεχτώ και την εκπλήρωση και τη ματαίωση, τότε τα πράγματα αλλάζουν. Τότε μπορώ να ακούσω την επιθυμία ωσάν το κάλεσμα. Τότε κάθε συμβάν ξεπηδά απ' το πουθενά όπως «από την επιφάνεια μιας καθαρής λίμνης αναπηδά ξαφνικά ένα ψάρι». Μόνο όταν αποκολληθώ από την προσκόλληση στην επιθυμία, ησυχάζω, γαληνεύω και η αλήθεια του μυστηρίου υπάρχει. Τότε συμβαίνει τόσο ελεύθερα το πέρασμα των εποχών. «Ο χειμώνας φεύγει και η άνοιξη έρχεται».

Λέει ο Χουνγκ Τσου-τσ'ενγκ:

Αν ο νους σου δεν είναι φορτωμένος με ανέμους και κύματα,
τότε θα ζεις πάντα ανάμεσα στα γαλάζια βουνά και στα
πράσινα δέντρα.

Αν η αληθινή σου φύση διαθέτει τη δημιουργική δύναμη της
ίδιας της φύσης,
τότε όπου κι αν πας,
θα βλέπεις ψάρια να πηδούν και χήνες να φτεροκοπάνε.